

DEDELİK VE OZANLIK İLİŞKİSİ (KANGALLI DEDE OZANLAR ÖRNEĞİ)*

Hasan COŞKUN**

Öz

Bu makalede Alevi geleneğinin yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında hayati öneme sahip olan dedelik kurumu ve ozanlık geleneği arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır. Geleneksel Alevi topluluklarında dedelik kurumu bireysel ve toplumsal hayatın merkezinde yer alır. Alevi Dedeleri hem dini hem de toplumsal fonksiyonlar icra eden toplum liderleridir. Alevi-Bektaşî geleneğine mensup Halk Ozanlarının birçoğu asırlardan günümüze köy köy gezerek Alevi topluluklarının dinî ve dünyevi problemlerini halletmişlerdir. Ozanlık geleneğinin en güçlü olduğu illerden biri Sivas'tır. Sivas'taki halk ozanlarının kahir ekseriyeti Alevi-Bektaşî geleneğine bağlı aşıklardır. Sivas "ozanlar ocağı", "aşıklar yatağı" olarak meşhur olmuştur. Sivas'ın bu isimlerle anılmasında hiç şüphesiz Alevi-Bektaşî geleneğinin ayrı bir etkisi vardır. Biz de aşıklar yatağı Sivas'ın ozanlar ocağı Kangal ilçesinde yaşamış Seyit Mahzunî Dede, Suzanî Dede, Kurt Veli Dede, Hasan Fehmi Kusurî Dede ve Musa Karakaş Dede örneğinde dedelik kurumu ve ozanlık geleneği arasındaki ilişkiyi sosyolojik açıdan tespit etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Kangal, aşıklık geleneği, dedelik, ozanlık

RELATIONSHIP BETWEEN DEDELİK AND MINSTRELSY (SAMPLE OF ALAWI LEADERSMINSTRELS FROM KANGAL)

Abstract

In this article, we tried to identify relationship between Dedelik (Male Alawi Leaders) concept and Ozan (Traditional minstrel) tradition that has vital importance to keep alive of the Alawi tradition and transfer it to next generations. Dedelik is in the center of individual and social life in traditional Alawi communities. Dede means Alawi community leader who performs religious and social functions. Most of Alawi Traditional minstrels (Ozan) have visited Alawi villages for centuries up to this time and they arranged religious and daily problems of Alawi societies. Sivas is one of powerful cities of traditional Alawi minstrelsy. Most of the minstrels (Ozan) in Sivas belong to Alawi-Bektashi tradition. Sivas became as a traditional Alawi minstrel center (Ozanlar Ocağı or Aşıklar Yatağı). Certainly, there is a separate effect of Alawi-Bektashi tradition to remember Sivas with these names. We tried to identify sociological relationship between the Dede Concept and the Alawi Minstrelsy with the examples

* Makalenin Geliş Tarihi: 09.02.2016, Kabul Tarihi: 31.05.2016

** Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Tokat/Türkiye, hasanhoca58@gmail.com

DOI: 10.12973/hbvd.79.204

of some Alawi community leaders (Dede) living in Kangal District, (Kangal is a very important place for traditional Alawi minstrelsy). They are Seyit Mahzunî Dede, Suzanî Dede, Kurt Veli Dede, Hasan Fehmi Kusurî Dede and Musa Karakaş Dede.

Keywords: The Alawi tradition, Kangal, minstrelsy tradition, dedelik, minstrelsy

Giriş

Dedelik, Anadolu Aleviliğinin yüzyıllar boyunca ayakta kalıp kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan en önemli kurumu olduğu gibi, bu geleneğin sosyal ve dini yapılanmasında hayati bir öneme sahiptir (Aydın, 2006: 34). A.Yaşar Ocak'a göre, "dedelik kurumu" Aleviliğin bel kemiğini teşkil eden bir kurumdur. Nasıl ki Ali kültü, inanç yapılanması bakımından Aleviliğin temelini teşkil ediyorsa, "dedelik kurumu" da cemaat yapılanması bakımından Aleviliğin temelini oluşturur. Eski kabile şefleri ve dini reisleri olan Türkmen babalarını, Hz. Ali soyundan gelen seyitler ve dedeler hâline getiren Şah İsmail'in örgütçü kişiliği sayesinde, Alevi zümrelerinin her biri, başlarında aynı zamanda Alevi yolunun mürşidi olan dedelerin bulunduğu ocaklara bağlı yaşamışlardır (Ocak, 2002: 49; 2009: 246).

"Kızılbaş- Alevi köylerinde, cemaatin dini lideri, Dede'dir. Bu gelenekte dede, mürşitlik eder, irşat eder. Terbiye edicidir; mürebbidir, pirdir. Mürşidin nefesi, hak nefesidir. Alevilikte, mürşidini hak bilmeyenin imanı yoktur. Bu inanç, Şia'nın imâmet dinin temel inanç esaslarından olup, ona itikat etmedikçe iman tamamlanmış olmaz akidesi ile uyuşmaktadır. Diğer yandan toplumsal statü bakımından sosyal hiyerarşinin en üst noktasında bulunan Alevi dedeleri, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde bulunan "Ocak"lara bağlıdırlar. Bundan dolayı kendilerine "ocakzâde" denilir. Ocakzade dedelerinin peygamber soyundan geldikleri yani, evlâd-ı resul oldukları kabul edilir. Bu nedenle "Seyid" adı ile anılırlar. Seyyidlik, onlara, dini bir itibar kazandırır. Toplum üzerinde onların sosyal rollerinin artmasını pekiştirir. Dedelik soy takip eder. Dede ailelerinde bu durumu kanıtlamak üzere belli dergâhların ve Nakibü'l-Eşraf kurumunun onayını taşıyan belgeler, yani "şecere"ler bulunur. Bu anlamda alevi geleneğinde dedelik kurumu, meşruiyetini Ehl-i Beyt'ten almaktadır" (Altıntaş, 2005: 102).

1. Dedelik ve Ozanlık

Oğuzca kökeni olan "dede" sözcüğü edebî Türkçede "baba, dede, ced, ihtiyar, amca ve dayı" anlamlarında kullanılmıştır. Dede sözcüğünün, Orta Asya'da yaşayan Türk topluluklarında halka yol gösteren tecrübeli ve bilgili kişiler için kullanılan 'ata' ve 'baba' sözcükleri ile aynı anlamda kullanıldığı bilinmektedir. Anadolu'da da ilk zamanlardan itibaren aynı manada kullanıldığı söylenebilir.

Hoca Ahmet Yesevi ile başlayan Türk sufiliğinin gelişim süreçlerinde kolonizatör dervişlerin Anadolu'ya gelmeden önce kullandıkları ata, dede, baba gibi unvanlar bize Anadolu'da da kullanılan dede teriminin etimolojik kökeni hakkında bilgi vermektedir. Bu dervişler içerisinde verilebilecek örnek isimlerden birkaçını, Arslan Baba Hakim Ata, Mansur Ata ve Dede Korkut olarak sıralayabiliriz. Özellikle İslamiyet'ten önceki Türk kültürü içerisinde özel ve saygın bir yere sahip olan Dede Korkut 'ta da görüldüğü gibi "dede" ifadesi 'ata' ve 'baba' terimleri Türkler arasında saygın bir mevki ifade etmektedir. Etimolojik kökeni ile bağlantılı olarak bu terimler Anadolu'da efsanelerin de şekillendirilmesinde etkili olmuş ve bir nevi ulusal anlayışta, ulusal kahramanlar ve din uluları için kullanıla gelmiştir (Yılmazçelik ve Erdoğan, 2012: 14-15).

Dedenin toplumsal statüsü ve dinî uygulamadaki görev ve hareketlerinden bir kısmı, Şamanizm'deki kamin yaptıklarıyla benzerlik arz etmektedir. Alevilikteki dede ve Bektâşilik'teki baba ile Türklerin eski inançlarında önemli yeri olan kam arasında ilginç benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerlikler, giyim tarzları, toplum içerisindeki itibarları, toplumda gördükleri hizmetler, duaları vb. birçok noktada kendisini göstermektedir (Eren, 2002: 132).

Onbeşinci yüzyıla kadar "âşık edebiyatı"nın yerini iki gelenek tutuyordu. Bunlar destan geleneği ile dinî mistik edebiyat geleneğidir. Destan geleneğinin yeğâne temsilcileri ozanlardı. Bugünkü hikâyeci âşıkların yaptıklarını şaman kültürünün hâkim olduğu devirlerde ozanlar yapıyordu. Ozanlar, duyduğu ve bildiği kahramanlık olaylarını, zaferleri, felaketleri ve toplumu yakından ilgilendiren meseleleri derlemek, nazmetmek, düzüp koşmakla mükellefti. Ozanlar, bu işi kopuz eşliğinde yaparlardı. Ayrıca ozanlar, özel toplantılarda (düğün, şölen, şenlik...) başka edebî türleri her zaman başarıyla uygularlardı (Kaya, 1998: 25).

Ozanlık geleneğinin en güçlü olduğu illerden birisi Sivas'tır. Sivas'taki halk ozanlarının kahir ekseriyeti Alevi-Bektaşî geleneğine bağlı âşıklardır. Sivas "ozanlar ocağı", "âşıklar yatağı" olarak meşhur olmuştur. Sivas'ın bu isimlerle anılmasında hiç şüphesiz Alevi-Bektaşî geleneğinin ayrı bir etkisi vardır. Alevi geleneğinde bugüne kadar yaşamış ozanlardan yedisini büyük usta ve kutsal saymışlardır ki bunlara "Yedi kutuplar" adı verilmiştir. Onlar, Pir sultan Abdal, Kul Himmet, Hatayî, Yeminî, Viranî, Teslim Abdal ve Nesimî'dir (Özdemir, 2013: 14; Taşgın, 2013: 184). Alevi geleneğinde "Yedi Ulu Ozan" olarak kabul edilen âşıklardan Pir sultan Abdal ve Kul Himmet Sivashıdır.

Hüseyin Gazi Metin Dede'ye göre "ozan; kendi ismini kendi koyan değildir. Ozan, ismi dâhil her şeyini halktan alandır. Ozan sanattır, ozan işçidir, ozan köylüdür, ozan memurdur, ozan çiftçidir, ozan dünya âlemindeki tüm insanları eşit ve bir

görendir. Velhasıl halkın ta kendisidir. Sesidir, kulağıdır, gözüdür, dilidir, yüreğidir, beynidir”(Metin, 2013: 287).

Alevi-Bektaşî ozanları mahlas alırken, kendilerini divan şairlerinden ayırmak için “Hatayî”, “Kamberî” “Viranî” benzeri aşıklık adlarıyla yetinmemiş, mahlaslarının başına “Kul”, “Abdal”, “Pir”, “Baba”, “dede” benzeri adlar eklemiştirler (Özdemir, 2013: 14). Bu ozanların mahlaslarının sonuna “pir”, “baba”, “dede” gibi unvanlar eklemesi asla tesadüf değildir. Alevi-Bektaşî geleneğindeki dedelik kurumu ile yakından ilişkilidir. Taliplerini bulunduğu köyleri elinde sazıyla gezerek görgü ve yargı cemlerini yöneten, taliplerini gören ozanların birçoğu aynı zamanda dededir. Araştırma alanımızdan edindiğimiz bilgilere göre özellikle Tekke ve zaviyelerin kapatılması ve tarikatların yasaklanması sürecinde Alevi-Bektaşî inançlarını yaymak ve yaşatmak için dedeler ozan, âşik unvanlarını kullanarak cem erkânını rahatlıkla yürütmüşlerdir (Coşkun, 2014: 64).

Sivas’ın Kangal ilçesinde yetişen tüm âşıklar tarafından Pir Sultan Abdal, “Pir”, Kul Himmet ise “Mürşit” olarak kabul edilmektedir. Özellikle Pir Sultan Abdal, Doğu Anadolu’dan Balkanlara kadar Osmanlı topraklarında talipleri olan, rehberlikten pirlığe, pirlikten mürşitliğe kadar yükselmiş, Muhammed-Ali yolunu sürdürmüş, Balım Sultan’dan nasip almış bir Alevi-Bektaşî dedesi olarak kabul edilmektedir (Özdemir, 2013: 32).

XX. yüzyılın en önemli ozanlarından Davut Sularî’nin Kızılbaş Ocaklarından Kureşan Ocağına mensup, soyu Seyit Mahmut Hayranî’ye dayanan önemli bir Alevi dedesi olduğu bilinmektedir. Davut Sularî’nin bizzat babası tarafından pirlere, mürşitler önünde sınava tabi tutularak 22 yaşında dedelik görevine layık görüldüğü söyleniyor. Davut Sularî dedelik postuna oturduktan sonra taliplerin köylerini gezerek hem dedelik vazifesini yerine getiriyor hem de ozanlık geleneğini yaşatıyor (Arvas, 2015: 204-206). Bu durum bize dedelik ile ozanlık arasında güçlü bir bağın var olduğunu göstermektedir. Musa Karakaş Dede’ye göre ozan; “Bizim yedi ulu ozanımıza ve yedi ulu ozanın dışında da tarihteki birçok ozanlarımıza baktığımız zaman, aslında ozanlarımız da halkımıza öğretmenlik yapmıştır, aydınlatma yolunu seçmiştir. Ozanlarımız şiiriyle, sazıyla, sözüyle yoksulluğunu anlatmıştır, yazını anlatmıştır, kışını anlatmıştır, baharını anlatmıştır, bağını anlatmıştır, bahçesini anlatmıştır, onlar da kendi dalında öğretmenlerdir, onlar aslında halkın öğretmenidirler. Halk ozanı halkın sazlı, sözlü basınıdır. Çünkü diyar diyar gezmiştir; başka yerdeki kültürü, başka yerdeki töreyi, başka yerdeki sohbeti getirmiş buraya aktarmıştır, buradakini oraya götürmüştür. Halkın kültürünü birleştirme yolunda da çaba sarf etmiştir.

Halk ozanı denilince çok şey ifade etmektedir. Ozanlıkta siyaset yoktur, halkın ozanında sağ-sol olmaz, halk ozanı halkla bir bütün olur, halkın burada yaşayamadığını başka yere taşır; der ki, burada eksiklik var, siz bunu göremediniz. Halk

ozanlarıyla dedelerin yaptığı hizmetler paraleldir. Çünkü ikisi de halkı yönlendiren; biri inançta diğeri kültürde yönlendiren rehberler, öncülerdir. Dedeler hem inançta hem kültürde önderdirlir. Bizim geçmişteki mürşitlerimize baktığımız zaman, 7 Ulu Ozan, Kuran Kerim’i Türkçeleştirip deyişlerle duvaz imamlarla bize nakletmişlerdir (Coşkun, 2014: 65).

2. Kangallı Dede Ozanlar

Sivas’ın Kangal ilçesi, Osmanlılar döneminde “Kangal Nahiyesi” olarak Yeni-İl kazasının önemli idari yapılanmalarından birisiydi. Tarihi kaynaklarımızda Kangal ile ilgili kayıtlara Sivas Vilayeti’nin Yeni İl Kazası’na bağlı bir nahiye olarak rastlarız. Belgelere göre Yeni-İl denilen bölge, Sivas şehrinin güneydoğusunda kalan, Kangal-Gürün ve civarındır. Yeni-il livasının bulunduğu alanda, Halep yöresinden gelmiş Türkmen aşiretleri yerleşmiştir. Bunlar Halep-Sivas arasında konup-göçerlerdi (Mutlu, 2011: 88). Bu bölgede yerleşik hayata geçmiş köylerle birlikte, çok sayıda konar-göçer hayata devam eden Türkmen toplulukları da bulunmaktaydı. Türkmenler hayatlarını hayvancılığa bağlı olarak devam ettirdikleri için yazın kendilerine tahsis edilmiş bu yaylak alanlarında kışın ise Halep ve Şam taraflarında ikamet etmekteydiler. Bu Türkmen toplulukları sahip oldukları sürüleriyle birlikte Halep ile Uzunyayla arasında gidip gelmekteydiler. Baharın gelmesiyle birlikte Halep’ten koyun ve deve sürüleriyle birlikte yürüyüşe geçen Türkmen toplulukları uzun, yorucu ve tehlikeli bir yolculuk serüveninden sonra Anadolu’nun uçsuz bucaksız yaylalarına kadar gelmekteydiler. Daha önceden belirlenmiş olan yaylak alanlarına oba oba, cemaat cemaat yerleşen Türkmenler, burada yeni bir hayat tarzına bürünerek yaşamlarını sonbahara kadar devam ettirmektedirler (Şahin, 1980: 150-154).

Kangal Türkmen Alevilerinin yaşadığı köylerde yaklaşık 40 ozanın var olduğunu söyleyebiliriz. Bu ozanların çoğunluğunun da dede olduğu yöre insanı tarafından bilinmektedir. Kangal’da âşıklık geleneğinde iki ekol vardır. Birincisi Âşık Ruh-satî ekolü; genellikle Sünnî ekol olarak bilinir, aynı zamanda tüm Türkiye’de birçok halk aşığına nefes vermiş bilinen bir gelenektir. İkincisi Mamaş ekolü olarak bilinir. Mamaş Şah İbrahim Veli ve Seyid Ali Sultan Ocaklarının bulunduğu köklü geleneğe sahip olan bir Türkmen alevi köyüdür (Bozkurt, 1999). Her iki ocaktan da çok önemli halk ozanları yetişmiştir. Biz de en özgün örnekler olarak kabul ettiğimiz; Seyit Mahzunî Dede, Suzanî Dede, Âşık Revanî (Kurt Veli Dede), Hasan Fehmi Kusrî Dede ve Musa Karakaş Dede’yi örnek olarak aldık kısaca hayat hikâyeleri, eserleri ve şiirlerinden bahsettik. Bu Dede ozanlar yaşadıkları dönemde sazlarıyla, sözleriyle, nefesleriyle toplum için hem rol model hem de bir örnek şahsiyet, yol gösterici, rehber olmuşlardır. Ozan olmakla birlikte pir, rehber, mürşit olarak da toplumsal yapıda bazen öğretmen, bazen doktor, bazen psikolojik danışman fonksiyonlarını icra etmişlerdir.

2.1. Seyit Mahzunî Dede

1869 yılında Sivas'ın Kangal ilçesinin Yellice köyünde doğmuştur. Osmanlılar zamanında ailesine berat ve fermanlar verilerek ayrıcalıklar tanınmıştır. Bu belgelerden anlaşıldığına göre soy kütüğü; Molla Yakup, Şeyh Şazeli, İmam Hasan, İmam Ali, Hz. Muhammed'e kadar dayanmaktadır. Sülalesinde önemli kişiler Hacı Bektaş Tekkesiyle yakın ilişkide olmuştur. Bunlardan Şeyh Şazeli, tekkedeki Kahveci postu olarak bilinen 9. Postun sahipliği mertebesine yükselmiştir.

Asıl adı Seyit Gökçe'dir. İstanbul'da İdadi tahsili yapmış ve uzun yıllar burada kalmıştır. Üç kere evlenmiş olan Mahzunî'nin 10'dan fazla çocuğu olmuştur. Öğrenciliği sırasında yol hizmetine girmiş ve bu arada şiire başlamıştır. Aruzla şiir yazabilecek derecede geniş bilgi, kültür ve kabiliyete sahip biridir. 1942 yılında Hakk'a yürümüş olup mezarı doğduğu köy olan Yellice'dedir.

Şiirlerinde Seyyid Gazi, Zünübî ve Mahzunî mahlaslarını kullanmıştır. Bunlardan en fazla Mahzunî'yi tercih etmiştir. Kendisinden sonra Alevî-Bektaşî zümresi içinde oldukça etki bırakmış bir şairdir. Dini şiirlerde dili külfetli, diğer şiirlerde ise bunun tersine oldukça sadedir. 500'den fazla şiiri vardır. Divriğili şair Süleyman Giryanî ile yakın arkadaşlığı olmuştur (Kaya, 2009, C.4: 33-35).

Âşık Seyyid Mahzunî, Şeyh Şazi evlatlarından yetişmiş önemli dede ozanlardan birisidir. Bu ocağa bağlı talipler daha çok Divriği ve Kangal yöresinde toplanmıştır. Ayrıca bu ocağın talipleri Kangal, Divriği, Hafik, Ankara, Malatya, Maraş, Antep, Adana, Çorum, Merzifon, Yozgat, Gaziantep, Malatya (Arguvan ve Darende) Tokat, Zile, Erzurum, Erzincan ve Şarkışla'nın Emlek Yöresi'nde talipleri bulunmaktadır. Âşık Seyyid Mahzunî Dedenin talip köylerine baktığımız zaman hemen hemen tüm Türkiye'de etkin bir halk ozanı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunun temel nedenlerinden birisi Şeyh Şazi Ocağının baş ocak olarak tanımlanan önemli Alevi ocaklarından birisi olmasıdır (Coşkun, 2015: 101-102).

Şeyh Şaziü'l-ulâ

Seyyid-i sâdât-ı âlem yâdıgâr-ı kibriyâ
 Murtaza'dan giymişiz biz tâc-ı ahmer ser kaba
 Manisi hem yârıgârı ol Hasan Hulki Rıza
 Şah şehid-i Kerbelâ'dan okuruz ilm-i hicâ
 Yahya Mahmud İsmail ol zümre-i kân-ı Hüda
 Ceddimiz Kâzım bekâdır Şeyh-i Şaziü'l-ulâ

Bade-i Zeyne'l-abâyız Bakırîyüz Caferî
 Kâzımü'l-Musâ Rıza'dır ins ü cinnun rehberi
 Şah Takî hem ba Nakî bedrû'd-ducâdır Askerî
 Mehdi-i sahib-livanın abdiyüz hem kemteri
 Yahya Mahmud İsmail ol zümre-i kân-ı Hüda
 Ceddimiz Kâzım bekâdır Şeyh-i Şâziü'l-ulâ

Biz "güruh-ı naci" yüz biz ol yüzü ihfa bizim
 Azm-i miraç eylerüz hem Mescid-i Aksa bizim
 Silsilem Yakub müminüz sırr-ı "ev-edna" bizim
 Bak Zünubâ ilm-i sübhan-ellezi esra bizim
 Yahya Mahmud İsmail ol zümre-i kân-ı Hüda
 Ceddimiz Kâzım bekâdır Şeyh-i Şâziü'l-ulâ

2.2 Suzanî Dede

Asıl adı Vahap Bozkurt'tur. Revanî ile kardeştir. Ali ve Medine'nin oğludur. İlgi çekici bir öyküdür Şair Suzanî'nin yaşamı. 1890 yılında Sivas'ın Kangal ilçesine bağlı Mamaş köyünde doğar. Baba Ali Dedenin çocuğu olmaz ve bir adak adar. Bu adağa göre erkek çocuk sahibi olacaktır. Ve bir gün düşünde Abdülvahap tekkesini görür. Sivas'taki Abdülvahap Gazi Türbesini ziyaret ettikten sonra Suzani doğar. Köy geleneğine göre haşıl yapılır. Şimdi Ali Efendi'nin evinde görkemli bir haşıl kazanı kaynıyordu. Köyün yaşlı karıları gelmişler, mutlu biçimde çocuğu sarıp sarmalıyorlar, türküler söylüyorlardı. "Çok şükür küçük dede doğmuştu. Vahap dede doğmuştu. Abdülvahap Gâzi Sultan umutlarını boşa çıkarmamıştı" (Bozkurt, 2013: 72). Suzanî Dede, askerlik hizmetini Revanî ile yapmış, birisi başçavuş diğeri ise bölük amiri olarak orduya hizmet etmişlerdir. Her ne kadar bir tahsil görmemişse de Arap ve Latin alfabesini öğrenmiştir. Cumhuriyetin kurulma ve gelişme yıllarıdır. Pek eli kalem tutan yoktur. Suzanî böyle günlerde kâtipliğe başlar. Ama bu işi de uzun süre yürütmez. At sırtında köy köy gezmek ona göre değildir. Sivas'a demiryolu gelmiştir. Cer Atölyesi adı ile demiryolu fabrikası açılmıştır. Suzanî'nin eli işe yatkındır. İyi bir ustadır. Nitekim atölyenin açtığı sınavı birinci sınıf usta olarak kazanır ve işe başlar (Bozkurt, 2013: 73).

1925'te babasını, II. Dünya Savaşı sırasında da eşini kaybetmiştir. Gençliğinde köy köy dolaşıp saz çalmıştır. Askerlikten sonra Sivas'a gelmiş, TCDD fabrikasına girmiştir. Dört çocuk (Hacer, Gazi, Nergiz, Perihan) babasıdır. 1945 yılında siroz hastalığına yakalanmış, ameliyat olduktan yedi gün sonra da vefat etmiştir. Mezarı Sivas'ta Abdülvahabi Gazi Mezarlığındadır. (Bozkurt, 1999: 11-63; Yıldız, 2003: 800) Sürekli deyişler okuyordu. Hatayı, Pir Sultan Alevi öğretisi içinde iyi bildiği ozanlardı. Yakın geçmişin şairlerinin şiirlerini okumaya başlamıştır. Ruhsati, Sümma-

ni, Mesleki gibi halk ozanların şiirlerini okuyordu. Kendisi de bir kitapta derlemek düşüncesiyle deyişler yazıyordu. Bunların çoğu aşk şiirleriydi. Dinsel konulardan kaçınmaya özen gösteriyordu. Ne var ki, şiirlerinde eski sözcüklere ağırlık veriyordu. (Bozkurt, 2013: 75) Yetişmesinde Âşık Hasan, Süleyman, Revanî ve Efganî'nin rolü olmuştur. Saz, ud ve keman çalmıştır. İlk saz derslerini İsyani (Âşık Hassöv)'den almıştır. 5-7 Kasım'da yapılan I. Sivas Halk Şairleri Bayramına katılmıştır. Samimi ve içli bir köy şairidir. Kangal ve Divriği yöresinde en çok tanınan ve deyişleri çok okunan dede ozanlardan birisidir (Kaya, 2009, C.5: 171-172). Suzanî Dede bir manada Sivas'ta 1931 yılında ilk kez düzenlenen Âşıklar bayramı ile toplumsal hayatta görünürlük kazanmaya başlamıştır. Bu bayramdan sonra ünü ve etkisi, köylüler üzerindeki otoritesi daha da artmıştır diyebiliriz.

Suzanî Dede sadece Kangal ve çevresinde değil tüm Sivas şehrinde iyi tanınmış etkili bir halk ozanıydı. Yaşadığı zamanda şehrin önde gelen bürokratlarıyla hep iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Aynı zamanda Şah İbrahim Veli Ocağı mensubu bir dede olan Suzanî, Sivas'ta çalışmasına rağmen sürekli Kangal ve köylerinde yaşayan talip köyleriyle de irtibatlı olmuş ve talip köylerinde uzun yıllar cem törenlerine katılmış ve bu törenleri yönetmiştir. Şah İbrahim Veli Ocağı'nın Malatya'dan Çorum'a, Aydın'a kadar uzanan alanlarda talipleri vardı. Âşık Suzanî de bu ocakta yetişmiş saygın ve etkin bir dedeydi (Bozkurt, 2013).

Ali'ye

Felek eşten dosttan eyledi cüda
Hasret koydu muhabbete doluya
İlahi kapında bu sefil geda
Çağırırım Şahı Merdan Ali'ye

Mihneti ger duna yoktur nihayet
Senden ola dertlilere inayet
Ruzi şebdilerim elaman mürvet
Rubu Gubbü Hacı Bektaş Veli'ye

Şu fani cihanda kara bağlarım
Dertli sinem aşk oduna dağlarım
Derde derman bulam deyi ağlarım
Abdal Musa Sultan Hızır Balı'ya

Çağlar gözüm yaşı bak feryadıma
Senden başka kimse gelmez yâdıma
Medet mürvet dedim gel imdadıma
Kızıl elmadaki Kızıldeli'ye

Deli gönül bir gün olamaz ruşen
Derunumda yanar ateşi Suzan
Yetiş medet mürvet kaldım perişan
Nidem halim arz edem Yüzübenli'ye

2.2 Kurt Veli Dede (Revani)

1899'da Kangal'ın Soğukpınar (Eski adı, Mamaş) köyünde doğmuştur. Adı Veli'dir. Çevresinde "Kurt Veli" olarak tanınmıştır. Kurt Veli denilmesinin sebebi ni şöyle anlatıyor: "Çok oldu geçmiş karlı bir günde bizim Tokat'lı aşık ile Aşağı'ya dedeliğe çıktım. Fethiye'nin görünümünü yaptık, Eğribük'e gidiyoruz. Kar yarı bele geliyor. Atlar yürüyemiyor, atlardan indik, atları yedeğimizde götürüyoruz. Köylüköyü'nün yanından geçiyoruz. Şöyle iki dağın arasında bir çukur var, orada kar yok, yemyeşil. Koyunlar yayılıyor. Uzaktan çobanlara bir selam vererek dedik. Daha ağzımızı açmaya kalmadı, çobanlar bize küfrü vermeye başladılar. Neye uğradığımızı şaşırдық. Neler demiyorlar? "Ayıya bakın ayıya!" diyorlar, sakalımıza saçımıza sövüyorlar. O anda "Yetiş ya şah İbrahim" diye yürekten çağırdım. Ceddım bir kurt yolladı. Bütün sürüyü biçti. Sürünün köpeklerinin dişleri kitlendi. Çobanlar bağırarak kaçtılar. Mucizat ceddımızdendir. Mucizat Şah İbrahim Veli hazretlerindedir (Bozkurt, 1999: 5). Kurt Veli, Ali ve Medine'nin oğludur. Âşık Suzani'nin kardeşidir. Güşü, Güher ve Fatma adlarında kız kardeşleri vardır. Tahsil görmemiş olmakla beraber okuyup yazmayı öğrenmiştir. 1915'te askere alınmış, Sivas'ta eğitim görmüş, sonra Doğu cephesine savaşa gitmiştir. 1918'de bin bir güçlülükle köyüne dönmüştür. 1920'de tekrar askere alınmış ve Fahrettin Altay komutasında çavuş olarak hizmette bulunmuştur. İzmir'de Afyon'da Yunan askerlerine karşı savaşmış, üç madalya almıştır. Yüzbaşı olarak askerde kalması teklifini reddedip köyüne dönmüştür. 1925'te babasını kaybetmiştir. 1950'de köylüsü Âşık Gözübenli ile Kerbelâ'yı ziyaret etmiştir. 1950 yılı ile birlikte köylü toplumunda söz sahibi olmaya başlamıştı. O yıllarda Alevi toplumunda inançlar dolu dolu yaşanıyordu. Daha kentleşme süreci başlamamıştı. Malatya'dan Tokat'a Sivas'tan Çorum'a uzanan köylerde Alevilik dolu dolu yaşanıyordu. Köylerin bir biri ile bağlantısı sürüyor, uzak köylerdeki kişiler birbirini tanıyordu. Ziyaretler, dedelikler birbirini izliyordu. Revani kış aylarında cemleri sürdürüyordu. Cemlerde Silisli Aşık Murtaza hep yanında oluyordu. Uzak alanlara ulaşıyorlar, cemler yapıyorlar, oradan başka alanlara geçiyorlardı. Bıyıklar buz tutuyor, soluklar donuyordu.

Tüm zor koşullara rağmen Alevi öğretisi sürüyordu. 20 Ekim 1968’de vefat etmiştir (Bozkurt, 1999: 64-74).

Usta derecede saz ve keman çalan Revanî, saz çalmayı Âşık Hasan’dan öğrenmiştir. 5-7 Kasım 1931 tarihinde, Ahmet Kutsi Tecer’in, Sivas’ta yaptığı I. Sivas Halk Şairleri Bayramına katılan ozanlardan birisidir. Şiir tekniği güçlüdür. Pek çok şiiri varsa da yazılmadığı için kaybolmuştur. Elimize ancak on üç şiiri ulaşabilmiştir. Yumuşak huylu olmasına rağmen, yergi özelliği taşıyan kuvvetli şiirler söylemiştir(-Kaya, 2009, C.4: 477).

Kurt Veli dede; Kangal’daki Alevi-Bektaşî köylerinin hepsinde çok iyi tanınan, cem yönetmiş, âşıklığı güçlü önemli bir şahsiyet olarak bilinmektedir. Alevi köylerinde görüştüğümüz yaşlıların birçoğu Kurt Veli dedenin yürüttüğü cemlere katıldığını ifade etmiştir. Kurt Veli dedenin oğlu Vahap Bozkurt babasının 1960’lardan sonra bazı olaylar nedeniyle cem yaptırmadığını ifade ediyor. Kurt Veli Dede sadece aleviler tarafından değil, yörede yaşayan Sünniler tarafından da gönül ehli saygın bir insan olarak biliniyor.

Dediler

Zahirde batında gezen erenler
“Yatan ne yatarsın uyan” dediler
Erdebil’de Şah İbrahim elinde
Aluben badeyi iç kan dediler

İçüben badeyi oldum mestane
Ellerim bağlayıp durdum divana
Kül oldum aşk ile ben yana yana
“Bu aşkın oduna sen yan” dediler

Revanî çok şükür biz olduk ruşen
Tamu görmez sevdiğine karışan
Müminlikte gerek elbet bir nişan
Hakk’ın birliğine güven dediler

2.4. Hasan Fehmi Kusurî Dede

1875 yılında Kangal’ın Dışlık Köyünde doğmuştur. Asıl adı Hasan Fehmi’dir. Hıdır Abdal Ocağından olup soyları Karacaahmet’e kadar uzanır. On dört yıl şair Süleyman Giryani’den ders almış, Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Halkı irşat etmek için Kars, Malatya, Kahramanmaraş, Elbistan, Zara ve İmranlı gibi il ve ilçeleri do-

laşmıştır. Evli olup üç kızı ve bir oğlu vardır. 1951 yılında Dışlık köyünde Hakk'a yürümüştür (Kaya, 2009, C.3: 651).

Dışlıklı Köse Hasan Efendi Aleviliğin felsefesini çok iyi bilen, çevresi olan, tüm Alevi camiasına ışık tutan, Türkiye'yi karış karış gezen, Türkiye'nin neresine varsan orada nerelisin dedikleri zaman "Sivaslıyım" dendiğinde de "Köse Hasan Efendi tanıyor musun?" derlerdi. Dışlıklı Köse Hasan Efendi dini ve tasavvufi konulara vakıf alim bir insan, din bilgini arif bir hoca olarak tanınmıştır. Kangallı dede ozanlar içerisinde Türkiye'de en çok tanınan şahsiyettir diyebiliriz. Sazı ve irticali olmayan şiirleriyle Hasan Fehmi Efendi, mahlası olan Kusurî'yi kendisi almıştır. Daha ziyade dini konuları işlemiştir. Hecenin yanı sıra aruzla da pek çok şiir yazmıştır.

Hasan Fehmi Kusurî Dede Sivas ve çevresinde yaşayan Alevilerin çoğunluğu tarafından büyük mürşit, pir olarak bilinmektedir. Hıdır Abdal Ocağına bağlı olmasına rağmen Hasan Fehmi Kusurî Dede'nin Kumru kitabı tüm Aleviler tarafından en muteber kaynaklardan birisi olarak kabul edilmektedir. Hasan Fehmi Kusurî Dede Sivas'ın sadece Alevi köylerinde değil aynı zamanda Sünni geleneğe bağlı köylerde yaşayanlar tarafından da Âşık Kusurî olarak tanınmaktadır. Âşık Kusurî'nin şiirleri herkes tarafından kabul görmüş, sevilen ve sürekli türkü formunda okunan eserlerdir. Kanaatimizce Âşık Kusurî gibi ozanlar Alevi- Sünni kardeşliği ve dostluğu açısından da çok önemli fonksiyonlar icra etmektedir.

Güzeldir

Tanrının nurundan var olup gelen
Muhammet Mustafa Ali güzeldir
Mürşit buyruğunu emir hak bilen
Hünkâr Hacı Bektaş Veli güzeldir

Güzel yaşa güzel otur güzel kalk
Güzel gözle güzel dinle güzel bak
Güzel ol ki güzel görsün güzel Hak
Güzel erenlerin yolu güzeldir

Bir güzellik elde et de yitirme
Güzel başa çirkin işler getirme
Güzel bağda karaçalı bitirme
Güzel bağın güzel gülü güzeldir

Güzellikle güzelleşmiş güzel yol
 Güzel yürü göze değme güzel ol
 Güzel yalvar güzel ağla güzel gül
 Güzel tut ki pirin eli güzeldir

Kusuri'nin güzellere meyli var
 Tarikatta güzel erler hayli var
 Güzel huylu güzel soylu Ali var
 Abdal Musa Kızıl Deli güzeldir

2.3 Musa Karakaş Dede

1937 yılında Kangal'ın Dışlık köyünde doğmuştur. İlkokulu köyünde okumuştur. 1957 yılına kadar köyünde rençberlikle uğraşmıştır. Askerlik hizmetini yaptıktan sonra Ankara'ya yerleşmiştir. Karayolları Akköprü Tesisleri Merkez Atölyesine işçi olarak girmiştir. Birçok sendika, dernek ve vakıfta faal olarak çalışmıştır. Yol-İş Sendikası, Ozanlar Derneği, Ankara Sem Kültür Evleri Yaptırma Derneği, Ehl-i Beyt Vakfı, Ozanlar Vakfı, Anadolu Erenleri Kültür ve Sanat Vakfı bunlardan bazılarıdır. Seyyid Garib Musa Kültür ve Tanıtma Derneğinin kurucusu ve başkanıdır. Dede olduğu için birçok defa cem yürütmüştür. 25.01.2008'de Ankara'da Hakk'a yürümüştür. Mezarı, Karşıyaka mezarlığındadır(Kaya, 2009, C.4: 194-195).

Şiire ve saza genç yaşlarda ilgi duymuştur. Şiirlerini genellikle Alevî inancı doğrultusunda yazmıştır. Şiirlerinde mahlas olarak adını kullanmıştır. Ankara'da yayımlanan çeşitli dergilerde şiirlerini yayımlatma imkânı bulmuştur. Musa Karakaş Dede Seyyid Garib Musa Kültür ve Tanıtma Derneğini kurmuş ve dernekte yıllarca önemli faaliyetlere imza atmıştır. Divriği'nin Alanyazı Köyündeki Seyyid Garib Musa türbesini tamir ettirmiş, türbenin yolunu yaptırmış, yöredeki Aleviler tarafından bir üniversite gibi algılandığı bir cem evi yaptırmış, türbedeki cem evinin tüm ihtiyaçlarını karşılamış, her yıl türbeye gençlerden oluşan heyetlerle ziyaretler düzenlemiştir. Özellikle gençlerin tarih bilincini taze tutmak için 17-20 yaş arası gençlerin her yıl türbeye götürülmesini vasiyet etmiştir. Dernek yöneticileri bu geleneği halen devam ettirmektedirler. Seyyid Garib Musa Sultan Ocağı isimli bir kitap yazmıştır. Musa Karakaş Dede iyi bir şair olmanın yanında modern bir pir portresi de çizmektedir. Musa Karakaş Dede adeta Seyyid Garib Musa Sultan Ocağı'nı 21. yüzyılda yeniden diriltmiştir diyebiliriz.

Alevî Kızılbaş'ım

Kimseden korkmaz söylerim
Ben Alevî Kızılbaş'ım
Hakk'a şükürler eylerim
Ben Alevî Kızılbaş'ım

Hakk'a bağladım özümü
Herkes bilsin iç yüzünü
Mevlâ'ya döndüm yüzümü
Ben Alevî Kızılbaş'ım

Secdegâhım yüc'Allah'tır
Kıblegâhım Resul(ul)lah'tır
Niyazgâhım Aliyullah'tır
Ben Alevî Kızılbaş'ım

Düşürsünler beni dile
Bağlanmışım ben bir pire
Mürşidim rehberim ile
Ben Alevî Kızılbaş'ım

Hakkımda kara yazsalar
Çekip kurşuna dizeseler
Nesimî gibi yüzseleler
Ben Alevî Kızılbaş'ım

Âşık Musa'm gelmez hınca
Bağlıyım on iki burca
Duysun cihan uçtan uca
Ben Alevî Kızılbaş'ım

Ali'siz Alevi olur mu
Be hey nankör nâdan adam
Ali'siz Alevi olur mu
İnkâr ediyorsun neden
Ali'siz Alevi olur mu

İnancı ikrarı n'ettin
Hayâlen Ali ürettin
Şeytana mı biat ettin
Ali'siz Alevi olur mu

Bilesin ki Ali İslâm
Eşi yoktur örnek insan
Böyle emrediyor Kur'an
Ali'siz Alevi olur mu

Kaldıraman ağır taşı
Ali'dir her ilmin başı
Muhammed'in yol kardaşı
Ali'siz Alevi olur mu

Hem Ali hem Şah-ı Merdan
Size mi kaldı bu meydan
Amacın ne fitne şeytan
Ali'siz Alevi olur mu

Ali'miz yücedir gayet
Hakkında var birçok ayet
İnkâr eyleyene lanet
Ali'siz Alevi olur mu

Âşık Musa'm ikrar verdim
Gerçeği Ali'de gördüm
Ali'ye kavuşmak derdim
Ali'siz Alevi olur mu

Sonuç

Alevi-Bektaşî geleneğinde dedelerin statüsü ve konumu tartışma konusu dahi yapılamaz. Alevi topluluklarında dedeler hem dinî hem de dünyevi otoriteyi temsil ederler. Dede, dinî sosyal ve kültürel hayatın merkezinde yer alır. Alevi geleneğine bağlı yaşam süren köylerde dedeler, Sünnî topluluklardaki din adamlarının fonksiyonlarını yerine getirmekle birlikte, köylüler için öğretmen, hâkim ve doktorların fonksiyonlarını da yerine getirirler. Sivas ilinin Kangal ilçesi Alevi-Bektaşî geleneğine bağlı köyler örneğinde “dedelik kurumu” ve “ozanlık geleneği” arasındaki ilişkiyi so-

mut olarak ortaya koymak için dede ozanların yaşam hikâyelerini aktardık. Yöredeki Alevi ozanların dede ailelerinin yaşadığı Alevi Ocaklarının bulunduğu köylerde yoğun olarak yaşaması “dedelik kurumu” ve “ozanlık geleneği” arasındaki ilişkinin müşahhas bir örneği olsa gerekir. Türkiye’de köyden kente büyük göç hareketleri 1950 yıllarında başlamıştır. 1950’den önce köydeki kırsal sosyal yaşamda gezgin, seyyah Alevi dede-ozanlar hayati işlevleri yerine getirerek birçok konuda topluma rehberlik, önderlik ve öncülük etmişlerdir. Türkiye’de köyden kente büyük göç hareketlerinin başladığı 1950 yılından sonra birçok dede ailesi ve ozan büyük şehirlere göç etmiştir. Kangal yöresinde Alevi dedelerinin yetiştiği Şah İbrahim Veli, Şah Şazi, Hıdır Abdal, Garip Musa gibi önemli Alevi Ocakları halen aktif olarak faaliyet göstermektedir. Yöredeki Alevi Ocaklarında şifahi geleneğin temsilcisi olarak yetiştirilen dedeler, atalarından miras aldıkları kültürü saz eşliğinde gelecek kuşaklara aktarmışlardır. Biz de âşıklar yatağı Sivas’ın ozanlar ocağı Kangal ilçesinde yaşamış, Seyit Mahzunî Dede, Suzanî Dede, Kurt Veli Dede, Hasan Fehmi Kusurî Dede ve Musa Karakaş Dede örneğinde dedelik kurumu ve ozanlık geleneği arasındaki ilişkiyi sosyolojik açıdan tespit etmeye çalıştık. Çünkü bu ozanlarımız yıllarca Kangal’da Türkmen Alevilerin yaşadığı köylerde dedelik hizmetlerini yürütmüşler, cem törenleri gerçekleştirmişler, yöre halkının karşılaştığı toplumsal problemleri düşkünlük sistemi çerçevesinde çözmeye çalışmışlardır. Bu ozanlar aynı zamanda sazlarıyla, sözleriyle, şiirleri ve nefesleriyle yöre halkının gönüllerine tercüman olmuşlardır.

Kaynakça

- ALTINTAŞ, R. (2005). Alevî-Bektaşî geleneğinde dedelik kurumu, *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu, Bildiriler ve Müzakereler, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta*.
- ARVAS, A. (2015). Gezgin bir Alevi dedesi aşık Davut Sularî. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 74: 199-209.
- AYDIN, A. (2006). *Akademisyenlerle Alevilik-Bektaşilik söyleşileri*, Horasan Yayınları, I.Baskı, İstanbul.
- BOZKURT, F. (1999). *Ozanlar Ocağı*, I. Baskı, Antalya.
- BOZKURT, F. (2013). Ozanlar Ocağından Aşık Suzani. *Kangal Mozaik Dergisi*, 3. İstanbul.
- COŞKUN, H. (2014). *Geleneksel Alevi Sosyal Örgütlenmesi: Sivas Kangal Türkmen Alevileri Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- COŞKUN, H. (2015). Kangal ve çevresindeki Alevi ocakları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 75: 97-118.
- ŞAHİN, İ. (1980). *Yeni-İl Kazâsi ve Yeni-il Türkmenleri (1548-1653)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- EREN, S. (2002). *Sosyolojik Açıdan Ordu Yöresi Aleviliği*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- KARAKAŞ, M. (2003). Seyyid Garip Musa Sultan İle İlgili Bir Yeni Belge Dolayısıyla. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 25: 99-103.
- KAYA, D. (1998). *Sivas'ta aşıklık geleneği* (ikinci baskı). Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas.
- KAYA, D. (2002). Seyyid Garip Musa ve onu Konu edinen Şiirler. *Halkbilim Araştırmaları*, Kitapevi yayınları, İstanbul, 241-260.
- KAYA, D. (2009). *Sivas halk şairleri* (birinci baskı). Sivas 1000 Temel Eser, 5 Cilt, Sivas.
- KAYA, D. (2012). *Sivas'ta yatırlar ve ziyaret yerleri* (birinci baskı). Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas.
- OCAK, A. Y. (2002). *Türkler, Türkiye ve İslam* (beşinci baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- OCAK, A. Y. (2009). *Türk Sufiliğine bakışlar* (onbirinci baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZDEMİR, A. (2013). *Pir Sultan Abdal* (beşinci baskı). İstanbul: Sivas Platformu Yayınları.
- TAŞĞIN, A. (2013). *Dile gelen Alevilik*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- YILDIZ, A. (2003). *Sivashlı şairler antolojisi* (beşinci baskı). İstanbul: Sivashlılar Vakfı Yayınları.
- YILMAZÇELİK, İ. ve ERDOĞAN, S. K. (2012). Alevilikte dedelik kurumu ve Mustafa dede örneği. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 4, 1-34.
- YÜCEL, N. M. (2011). *Sivas ili idari birimlerine ait yer adları*, Ankara.